

Maria Wojtak

Modernizacja konwencji gatunkowych we współczesnym modlitewniku

---

Prace Językoznawcze 9, 129-142

2007

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

Maria Wojtak
Lublin

Modernizacja konwencji gatunkowych we współczesnym modlitewniku

The Modernization of the Genre Conventions in the Contemporary Prayer Book

The article shows on the specific example how genre conventions of the prayer book are modernized in order to win some new users for this kind of religious form.

Słowa kluczowe: styl, styl religijny, gatunek, modlitwa, modlitewnik
Key words: style, religious style, genre, prayer, prayer book.

„Modlitewnik”, nazywany też popularnie „książeczką do nabożeństwa”, zaliczam do genologicznych osobliwości, przypisując mu status gatunku w formie kolekcji, jeśli zawiera wyłącznie zbiór gatunków religijnych, lub kolekcji gatunków, gdy funkcjonuje jako hybryda gatunkowa (Wojtak 2005, s. 112, 2006, s. 143–146; Bońtak 2005, s. 108–115). Składnikami polskiego dyskursu religijnego były do niedawna dwie odmiany modlitewników – modlitewnik ogólny (przeznaczony dla wszystkich wiernych) i modlitewniki wyspecjalizowane (adresowane do grupy wiernych wyodrębnianej ze względu na wiek, płeć, zawód czy sytuację życiową). Przeobrażenia wspomnianego dyskursu sprawiają, że obecnie publikowane są modlitewniki z pogranicza wspomnianych odmian (por. Bońtak 2006, s. 177–184).

Tradycyjny modlitewnik ogólny był kolekcją następujących gatunków wypowiedzi: modlitw ustalonych (codziennych i okolicznościowych), litanii, mszalika, rytów sakramentów, nabożeństw i pieśni. W modlitewnikach wyspecjalizowanych obserwować można było zjawisko redukcjonizmu genologicznego, który polegał na opuszczeniu części wymienionych wypowiedzi (najczęściej mszalika czy rytów sakramentów oraz pieśni) i/lub uzupełnieniu o wypowiedzi, które nadawały religijną perspektywę życiu określonej grupy zawodowej (szcze-

góły Wojtak 2005, s. 112–119). Modyfikacje, które obserwuje się w najnowszych modlitewnikach, układają się w zbiór znacznie bardziej urozmaicony. Procesom redukcji wybranych typów wypowiedzi towarzyszą modernizacje określonych gatunków lub ich grup.

W bogatej ofercie wydawniczej można spotkać obecnie modlitewniki zredagowane jako propozycje oryginalne. Takiemu właśnie nietypowemu modlitewnikowi chcę poświęcić uwagę w niniejszym opracowaniu. Przedmiotem charakterystyki będzie następująca publikacja – Paweł Chornikowski: *SMS do Pana Boga. Modlitewnik dla mających mało czasu*. Kraków 2005 (Wydawnictwo „Rafael”).

Już tytuł odzwierciedla znaki czasu decydujące o kształcie analizowanego modlitewnika. Mamy aluzję do jednego z nowszych sposobów porozumiewania się – SMS (ang. *Short Message Service*), a więc krótkich wiadomości tekstowych, jakie mogą sobie przysyłać użytkownicy telefonii komórkowej (por. Krzempek 2006, s. 361–370 i wskazaną tu literaturę). W podtytule twórca modlitewnika zaznacza zaś, że adresuje go do wiernych, pragnących utrzymywać kontakt z Bogiem, lecz ze względu na styl życia zabieganych i zajętych gęstą codziennością. We *Wstępie* autor formułuje swe zamiary wprost, pisząc: „W XXI wieku nasze życie nabiera coraz większego tempa, nieustannie zmieniamy miejsce pobytu, zajęcie. Ciągłe śpieszymy się, by zdążyć z tym, co mniej ważne, zapominając o najważniejszym powołaniu człowieka: Znać Boga! Czczyć Boga! Kochać Boga! Służyć Bogu!” (s. 7).

Charakteryzowany modlitewnik jest oryginalną realizacją konwencji gatunku (por. Wojtak 2004, s. 29–39). Można go zaliczyć do kategorii modlitewników ze względu na przeznaczenie oraz zawartość. Nie jest on jednak zwykłą reprodukcją tradycyjnych książeczek do nabożeństwa¹. Twórca tego „modlitewnika dla mających mało czasu” pomyślał swe dzieło jako pewną całość od początku zaprojektowaną i zrealizowaną według określonego zamysłu. Ma to być pomoc w zwracaniu się do Boga w rozmaitych okolicznościach. Dlatego modlitewnik zawiera zbiór modlitw, których brak w tradycyjnych modlitewnikach. Autor nazywa je metaforycznie, stosując określenie „modlitwy drzwi” i dodając następujący komentarz: „Zawsze miałem kłopoty z ustaleniem stałej pory na modlitwę. Dlatego proponuję w modlitewniku modlitwy drzwi w czasie, gdy zmieniamy naszą aktywność, wychodzimy z domu, przychodzimy do pracy, idziemy z wizytą, czy wyruszamy w podróż” (s. 8).

O oryginalności analizowanego modlitewnika decydują też procesy redukcyjne – brak w nim mszalika, scenariuszy nabożeństw, sakramentów i pieśni. Ważniejsze są jednak specjalne zabiegi redakcyjne. Autor nie tylko zebrał (czy raczej ułożył) kilkadziesiąt tekstów modlitewnych), lecz całości nadał określony

---

¹ Zaznaczyć trzeba, że analizowany modlitewnik ma imprimatur Kurii Metropolitalnej w Krakowie nr 776/2005, Kraków 22 marca 2005 r.

kształt. Modlitewnik ma osobiłą, sobie właściwą kompozycję, co pozwala go bez wątpliwości traktować jako gatunek w formie kolekcji. Efektem autorskiej inwencji jest przy tym jeden z typów kompozycji charakterystycznej dla gatunku w formie kolekcji – układy blokowe (Bońtrak 2005, s. 110; Wojtak 2006a, s. 145).

Modlitewnik zyskuje nie tylko strukturalne zwieńczenie w postaci tytułu oraz wstępu, lecz także określoną architekturę. Siatka kompozycyjna, jaką zastosował autor, zasługuje na miano kunsztownej. Dominantę kompozycyjną stanowi zasada analogii realizowana zarówno w obrębie całości, jak i w poszczególnych blokach wypowiedzi. Twórca modlitewnika kieruje się zasadą dostosowania określonego zbioru modlitw do okoliczności codziennego bytowania człowieka. W globalnym podziale tekstu wyzyskiwane są zatem zarówno określone interwały czasowe (modlitwy poranne i wieczorne – dzielone jeszcze według dni tygodnia z wyszczególnieniem tych, które są ważne dla chrześcijanina), jak i inne okoliczności, a więc wielowymiarowe zdarzenia („modlitwy drzwi”) i potrzeby (modlitwy za bliźnich, modlitwy do określonych adresatów).

Siatka kompozycyjna jest dla odbiorcy czytelna, gdyż każdy ze zbiorów (w określony sposób łączonych) sygnowany jest tytułem. Oto tytuły podstawowych części modlitewnika: *Rano*, *Modlitwy drzwi*, *Modlitwy za bliźnich*, *Wieczór*, *Modlitwy w potrzebach*, *Maryja Królowa cnót*, *Koronka do Bożego Miłosierdzia*, *Słowo świętych*. Poszczególne modlitwy z określonego zbioru (części modlitewnika) także opatrzone są tytułami, które, co warto zaznaczyć, nie przypominają tytułów standardowych modlitw (por. Makuchowska 1998, s. 62–66; Wojtak 1999, s. 130–131). W modlitwach ustalonych, publikowanych w tradycyjnych książeczkach do nabożeństwa, tytuły podlegają procesom petryfikacji, gdyż wstępnie identyfikują typ modlitewnego przekazu. Najczęściej są stosowane następujące schematy: *Modlitwa X-a* (np.: *Modlitwa małżonków*, *Modlitwa ojca rodziny*, *Modlitwa matki*), *Modlitwa za...* (np.: *Modlitwa za rodziców*, *Modlitwa za Ojczyznę*, *Modlitwa za wodza*, *Modlitwa za zmarłych*), *Modlitwa do...* (np.: *Modlitwa do św. Jadwigi, królowej*; *Modlitwa do św. Barbary*; *Modlitwa do św. Jacka*), *Modlitwa o...* (np.: *Modlitwa o deszcz*, *Modlitwa o pokój*, *Modlitwa o pogodę*, *Modlitwa o odnowę moralną narodu*), *Modlitwa na...* (np.: *Modlitwa na Zwiastowanie*, *Modlitwa na Nowy Rok*, *Modlitwa na zakończenie roku*). Wymienione schematy mogą się krzyżować, a nazwa gatunkowa nie zawsze pojawia się w tytule pojedynczej wypowiedzi. W analizowanym modlitewniku tytułami opatrywane są całe bloki wypowiedzi, nie zaś poszczególne ich składniki. Nie wszystkie komponenty bloków realizują schemat modlitwy ustalonej. Brak nawiązań do konwencji w zakresie redagowania tytułów ma więc motywację strukturalną.

W modlitewniku *SMS do Pana Boga* paralelizm układów blokowych uwiadacznia się także w doborze modlitw w określonym bloku. Porównajmy dla przy-

kładu modlitwy zgromadzone w zbiorze *Rano: Wierzę w Boga Ojca, Rano, Rano dzień świętego, Rano piątek, Rano sobota, Rano święto, Psalm poranny, Pieśń poranna* i w segmencie zatytułowanym *Wieczór: Wieczór, Wieczór dzień świętego, Wieczór piątek, Wieczór sobota, Wieczór święto, Pieśń wieczorna, Ojciec nasz, Przed snem*.

Poszczególne składniki bloku są zredagowane także na zasadzie paralelizmu. Tytuł nie odnosi się bowiem, o czym już wspominałam, do jednej wypowiedzi realizującej schemat modlitwy ustalonej, lecz obejmuje całą kolekcję wypowiedzi. Niektóre komponenty takiej mikrokolekcji są powtarzane (kliszowane) w kolejnych składnikach bloku, inne zaś podlegają wymianie. Nie powtarza się wprawdzie konkretna wypowiedź, ale reprodukowany jest schemat gatunkowy. Mikrokolekcja zawiera: a) formułę modlitewną wstępną (kliszowaną) przypominającą akt strzelisty, b) cytaty z Ewangelii, c) przytoczony fragment psalmu, d) oryginalnie skomponowaną modlitwę, zawierającą wyliczenie intencji modlitewnych i formułę prośby, e) wypowiedź modlitewną nawiązującą do konwencji modlitwy ustalonej lub wystylizowaną w konwencji hymnicznej.

Aby paralelizm takich mikrokolekcji uwidocznić, przytoczę trzy przykłady w całości:

(1) **Rano**

- a) Panie, otwórz wargi moje, a usta moje będą głosić Twoją chwałę.
- b) *A rano cały lud śpieszył do Niego, aby Go słuchać w świątyni. Łk 21,38*
- c) *Przyjdźcie, radośnie śpiewajmy Panu, wznosmy okrzyki ku chwale Opoki naszego zbawienia. Ps 95,1*
- d)
  - o dobry dzień;
  - za ludzi, których spotkam;
  - za potrzebujących;
  - za zmarłych;
  - za Papieża;
  - za siebie samego.

Proszę Cię, Panie!

- e) Proszę Cię, Boże, abym wszystko, co robię i mówię, mógł wieczorem Tobie ofiarować, na większą Twoją chwałę, przez Chrystusa Pana naszego. Amen. (s. 13)

(2) **Rano – piątek**

- a) Panie, otwórz wargi moje, a usta moje będą głosić Twoją chwałę.
- b) *Pokutujcie więc i nawróćcie się, aby grzechy wasze zostały zglądzone. Dz. 3,19*
- c) *Grzech mój wyznałem Tobie i nie ukryłem mej winy. Rzekłem: „Wyznaję nieprawość moją wobec Pana”, a Tyś darował winę mego grzechu. Ps 32,5*
- d)
  - o miłosierdzie;
  - byś mi wybaczył moje grzechy;

- o łaskę pokuty;
- o dobrą spowiedź

Proszę Cię, Panie!

e) Boże, do Ciebie ja grzeszny wnoszę swoje ręce. Proszę Cię o łaskę nawrócenia i pokuty, bym mógł stanąć godnie przed Tobą. Amen. (s. 17)

(3) Rano – święto

a) Panie, otwórz wargi moje, a usta moje będą głosić Twoją chwałę.

b) *Niektóre z naszych kobiet przeraziły nas: były rano u grobu, a nie znalazły Jego ciała, wróciły i opowiedziały, że miały widzenie aniołów, którzy zapewniali, że On żyje.* Łk 24,22-23

c) Przyjdźcie radośnie śpiewajmy Panu, wznosmy okrzyki ku chwale Opoki naszego zbawienia. Ps 95,1

d)

- o dobre przeżycie dzisiejszego dnia;
- o radosne świętowanie;
- o dobry odpoczynek;
- byśmy byli Twoimi świadkami;
- o zbawienie wszystkich.

Proszę Cię, Panie!

e) Chwała Ci, Panie, za wszystko co nam dajesz, za życie, świat i miłość. Niech wszystkie nasze czyny i słowa chwalą Cię w dzień świąteczny. Amen. (s. 19)

Gra między szablonem (gatunkowym stereotypem) a twórczością przybiera w analizowanym modlitewniku różnorodne formy. Najważniejszym przejawem inwencji twórcy modlitewnika jest propozycja oryginalnej formuły modlitwy (będącej przekształceniem modlitwy-prośby), modyfikowanie reguł gatunkowych modlitwy ustalonej i posługiwanie się cytatami biblijnymi. Ważnym przejawem kreatywności są też modlitwy określonej kategorii – np. modlitwy adresowane do Anioła Stróża, gdyż żadna nie stanowi prostej reprodukcji znanego tekstu, zaczynającego się od słów: *Aniele Boży, Strózu mój...* (do tego zagadnienia jeszcze wróć).

Zacznijmy bliższą charakterystykę wspomnianych modyfikacji od pokazania sposobów realizacji wzorca gatunkowego modlitwy ustalonej. Autor modlitewnika umieszcza wypowiedzi nawiązujące do tej konwencji modlitewnej na końcu zbioru sygnowanego określonym tytułem. Modlitwy te są zatem wyróżnione. Stanowią zamknięcie modlitewnego cyklu (zob. cytowane wyżej przykłady: 1e, 2e, 3e). Ich zróżnicowanie wiąże się z nawiązywaniem do różnych wariantów wzorca modlitwy ustalonej. Rzadko realizowany jest wzorzec kanoniczny, obejmujący następujące składniki: *anaklezę*, czyli wezwanie Boga, *anamnezę*, która stanowi uzasadnienie modlitewnej prośby, będącej segmentem głównym, konkluzję (*Przez Chrystusa Pana naszego...*) i aklamację (*Amen*) (por. Wojtak 1999, s. 132–133).

Modlitwy zgromadzone w analizowanym modlitewniku rzadko też mają strukturę addytywną. Są to z reguły wypowiedzi krótkie, jednosegmentowe.

Kolejne modyfikacje mają charakter alternacji gatunkowych, polegających na zmianie kolejności składników, wiązanej z redukcją komponentów fakultatywnych. Zmiana szyku polega najczęściej na wysunięciu na pierwszy plan intencji wypowiedzi, a redukcja dotyczy anamnezy (przykłady 5 i 6) lub konkluzji, która jest formułiczna, powszechnie znana i często opuszczana nie tylko we współczesnych modlitewnikach (zob. przykłady 4–6). Procesom tym towarzyszyć może transformacja, polegająca dla przykładu na nietypowym, bo tylko zaimkowanym, wysłowieniu *anaklezy* (por. przykład 4) lub osobliwej redakcji *anamnezy* (przykład 4).

Oto przykłady wypowiedzi ilustrujących omówione procesy:

- (4) Dzięki Ci, że szczęśliwie powróciłem do domu. Ty dałeś mi go, bym mógł w nim odpocząć i spotkać się z Tobą w modlitwie. Amen. (s. 28)
- (5) Daj, o Panie, odpoczynek i mądre zajęcie, bym uniknął nudy i pożytecznie spędził czas w mym domu. Amen. (s. 29)
- (6) Proszę Cię, Boże, spraw, abym z tej podróży powrócił zdrowy, silniejszy ciałem i duchem, bym przykładem życia umacniał wiarę spotkanych w drodze. Amen. (s. 37)

Część wypowiedzi modlitewnych z charakteryzowanej odmiany odzwierciedla scenariuszowy aspekt zapisanego tekstu, podlegającego procesom ukonkretnienia i uzupełniania w określonym akcie modlitewnym. Wspomniany schemat twórczo realizują modlitwy, w których uwzględnia się świętego w roli pośrednika i orędownika w kontaktach człowieka z Bogiem. Jako segmenty paralelne funkcjonują one w ramach analogicznych bloków wypowiedzi. Dla porównania warto zatem przytoczyć dwie modlitwy z mikrokolekcji zatytułowanych *Rano* i *Wieczór*:

(7) Rano – dzień świętego

Boże, do Ciebie wnoszę moją modlitwę. Spraw, abyśmy naśladowując cnoty i czyny świętego N., za jego wstawiennictwem zasłużyli na udział w Twojej chwale. Amen. (s. 16)

(8) Wieczór – dzień świętego

Dobry Boże, byśmy naśladowując świętego N., stali się godnymi Twojego królestwa i mogli razem chwalić Cię na wieki. Amen. (s. 108) [podkreślenia moje – M.W.]

Struktura analizowanych modlitw podlega przeobrażeniom wraz ze zmianami sposobu wyrażania intencji. Wszelkie wypowiedzi modlitewne mają intencję oddawania Bogu czci. Intencja chwaleń jest zatem podstawowym składnikiem potencjału illokucyjnego modlitwy. W planie wyrażania, a więc w konkretnych wypowiedziach, mogą jednak uwyrażać się inne intencje. Układ kroków illokucyjnych bywa zmienny. Prawdopodobnie tę wyzyskuje autor modlitewnika dla urozmaicenia kształtu wypowiedzi nawiązujących ogólnie do schematu modlitwy ustalonej. Alternacyjne warianty wzorca dopuszczają nie tylko modyfikacje w ramach struktury, lecz także przeobrażanie aspektu pragmatycznego wypowiedzi. Porządek kroków illokucyjnych nie musi odpowiadać paradygmatycznemu schematowi intencji.

Uderza też ubóstwo sposobów kodowania relacji nadawczo-odbiorczych. W modlitwie człowiek występuje w roli petenta wobec *sacrum*. Role illokucyjne mogą się jednak konkretyzować w urozmaicony sposób. Autor analizowanego zbioru modlitw nie respektuje tej zasady. Trudno bowiem w wypowiedziach zwiezłych ujmować relacje człowieka z Bogiem w zbyt rozbudowanych i wyszukanych formułach. Być może z tego powodu tak często pojawiają się w modlitewniku wypowiedzi nawiązujące do konwencji hymnicznej, z czasownikiem performatywnym *chwalić* jako podstawowym wykładnikiem intencji uwielbienia i oddania Bogu czci.

Oto wybrane przykłady:

(9) **Posilek**

Chwale Cię, Boże, mym trudem i radością, by wszyscy, którzy będą spożywać Twe dary, błogosławili Cię teraz i na wieki. Amen. (s. 39)

(10) **Praca**

Chwale Cię, Boże, mym trudem. Chcę, by mój wysiłek, zgodna współpraca i owoce pracy były Ci miłe, Panie. Amen. (s. 43)

(11) **Rodzina I**

Chwała Ci, Panie, za moją rodzinę, która jest obrazem Kościoła, za miłość w niej panującą i naszą wspólną nadzieję na życie wieczne. Amen. (s. 47) [podkreślenia moje – M.W.]

Modlitwy z uwyraźnioną intencją uwielbienia mogą nawiązywać do konwencji psalmicznej, co stanowi kolejny przejaw inwencyjności autora modlitewnika i chęci odchodzenia od szablonu. Oto przykład realizacji:

(12) **Rozrywka**

Chwalmy Pana, bo daje nam chwile wytchnienia i radości, bo dobry jest i łaskawy. Alleluja! Amen.
(s. 59)

(13) Nauka

Chwalmy Pana za czas dany nam na zdobywanie mądrości i wiedzy, byśmy znając piękno świata, lepiej Stwórcę chwalić mogli. Amen. (s. 31)

Oryginalna formuła modlitwy nawiązującej do schematu modlitwy-prośby stanowi trwały składnik mikrokolekcji modlitewnych. Pojawia się też w stałym miejscu każdego zbioru (por. przykłady 1d, 2d, 3d). Ma spetryfikowaną kompozycję, obejmuje bowiem składnik oparty na wyliczeniu kilku owoców prośby i kliszowanej formule petycyjnej: *Proszę Cię, Panie!* Dobór komponentów wyliczenia zależy od tego, jaki charakter ma cała mikrokolekcja modlitewna. Nie mniej istotny jest cel ostateczny wszelkich modlitw, czyli osiągnięcie zbawienia. Dlatego w modlitwach przewidzianych na różne okoliczności życiowe pojawiają się wyrażenia w rodzaju: *byśmy się spotkali w niebie; bym nie zapomniał o Tobie; by nie ucierpiała moja dusza; by Bóg był zawsze u mnie gościem; by plany nasze były zgodne z Twoimi; bym dotarł do Ciebie; bym nie oddalił się od Ciebie; abym pamiętał, że moim prawdziwym domem jest niebo; by dobra doczesne nie przesłaniały spraw wiecznych.*

Cechą wyróżniającą omawiane składniki modlitw jest ich schematyczność syntaktyczna. By mogły w sposób poprawny łączyć się z kliszowaną formułą prośby, muszą wypełniać następujące schematy: a) *o X*, b) *za Y (lub Y-ka)*, c) *bym (byśmy) + nazwa pożądanego czynności lub dóbr*, d) schemat syntaktyczny organizowany przez rozkaznik. Oto przykłady realizacji: a) *o szacunek dla nauczycieli; o wytrwałość w nauce*; b) *za tych, którzy uczą się ufać i kochać; za wszystkich samotnych*; c) *byśmy potrafili Cię naśladować; bym potrafił kochać ludzi*; d) *naucz nas czynić dobro; dodaj nam sił.*

Twórca modlitewnika dba także o to, aby w tekstach, które są wariantami kolekcji tematycznej, sygnowanej w tytule, pojawiały się modlitwy o zróżnicowanych intencjach i sposobach ich wysłowienia. Porównajmy dla przykładu trzy modlitwy z omawianej kategorii oznaczone tytułem *Dzieci*:

(14) Dzieci

- o zbawienie moich dzieci;
- o dobre wychowanie;
- o unikanie złych wpływów;
- za nieszczęśliwe dzieci;
- o poddanie się woli Bożej;
- o miłość.

Proszę Cię, Panie! (s. 81)

(15) Dzieci

- o mądrość;
- o wszelki umiar;
- o dobre słowa;

- za wszystkie dzieci świata;
- o męstwo;
- o zbawienie.

Proszę Cię, Panie! (s. 82)

(16) **Dzieci**

- o dobre czyny;
- o szczęście wieczne;
- o pokorę;
- o wytrwałość;
- o Bożą opiekę;
- o wiarę.

Proszę Cię, Panie! (s. 83)

Jak widać, określenie *oryginalna formuła modlitewna* nie jest do końca precyzyjne. Analizowane wyżej wypowiedzi stanowią przekształcenie schematu modlitwy-prośby. Nawiązują też do wzorca tekstowego zwykłej prośby. Po-brzmiewają w nich echa prośb oficjalnych, np. tzw. adresów kierowanych do władcy. Bez wątpliwości można się w nich doszukiwać nawiązań do pojedyn-czych sekwencji w tekście SMS-a. Za wzorzec konstrukcyjny służyć też może modlitwa wiernych w trakcie Eucharystii (por. Mikołajczak 2004, s. 86–94). Mimo tych, wyraźnych mniej lub bardziej, asocjacji genologicznych analizowa-ne teksty są oryginalne na tle modlitw publikowanych w tradycyjnych modlitew-nikach. Przejawia się w nich także charakterystyczna dla wielu gatunków użyt-kowych szablonowa nieszablonowość jako podstawowy paradoks gatunku. Są zarazem oryginalną wstawką tekstową w ramach mikrokollekcji modlitewnej i powielanym, schematycznym komponentem kolejnych uschematyzowanych zbiorów wypowiedzi.

Strefę kreatywności genologicznej tworzą w analizowanym modlitewniku dwie kategorie wypowiedzi: teksty modlitewne adresowane do Anioła Stróża (25 wypo-wiedzi) i kolekcja zatytułowana *Słowo świętych*. Wspomniana kolekcja jest oryginalna na tle konwencji typowych dla tradycyjnych modlitewników, w których przy-taczają się zwykle modlitwy zredagowane przez konkretnych świętych. W modlitew-niku *SMS do Pana Boga* nabiera ona jednak znamion zbioru stereotypowego, gdyż składa się z kilku mikrokollekcji, zawierających następujące komponenty: a) tytuł cyklu, b) data (określenie święta), c) miano świętego (lub błogosławionego), d) krótka wypowiedź prezentująca jego sylwetkę, e) podobizna świętego, f) rok urodzenia i śmierci, g) krótka wypowiedź świętego. Oto przykłady:

- (17) a) *Słowo świętych*, b) 1 X, c) św. Teresa od Dzieciątka Jezus, d) Odznaczała się ewangeliczną prostotą i wielką ufnością. Tych cnót uczyła powierzone sobie nowi-cjuszki. Złożyła swoje życie w ofierze za zbawienie dusz i Kościół, f) 1873–1897, g) *Moim powołaniem jest miłość* (s. 178).

- (18) a) *Słowo świętych*, b) 11 VII, c) św. Benedykt, d) Benedykt odkrył powołanie do życia pustelniczego. Ciągłe otaczali go uczniowie i naśladowcy, z których utworzył zakon. Wykorzystywał dostępne mu doświadczenia pustelników wschodu. Na Monte Cassino napisał regułę zakonu. Jego siostrą bliźniaczką była św. Scholastyka, f) 480–553, g) *Lenistwo jest wrogiem duszy*. (s. 166).
- (19) a) *Słowo świętych*, b) 17 VII, c) św. Jadwiga Królowa, d) Jadwiga, córka Ludwika Węgierskiego, dla dobra narodu i Kościoła poślubiła Jagiełłę. Wspierała głoszenie Ewangelii, troszczyła się o rozwój kultu Bożego i jedność chrześcijan. Otrzymała od papieża Bonifacego IX zgodę na otwarcie Wydziału Teologicznego na uniwersytecie w Krakowie. Była przykładem harmonii modlitwy i czynu, f) 1374–1399, g) *A któż im lzy powróci?* (s. 168)

Wypowiedzi modlitewne adresowane do Anioła Stróża to najbardziej oryginalny składnik analizowanego modlitewnika. Nie znaczy to jednak, że każdą wypowiedź z tej serii należy traktować jako okaz modlitwy, czyli wypowiedź całkowicie oryginalną.

W zbiorze wspomnianych modlitw znajdują się wypowiedzi nawiązujące do schematu modlitwy ustalonej z anaklezą: *Aniele Stróżu* (s. 30, 42), *Święty Aniele* (s. 46), anamnezą: *Ty zawsze jesteś ze mną* (s. 30), formułami petycyjnymi: *Niech każda chwila mojego życia chwali Pana naszego Stwórcę* (s. 30), *bądź przy nas, kiedy przygotowujemy i spożywamy każdy posiłek...* (s. 42), *proszę o mądrość, siłę i cierpliwość, aby moja praca dała owoc doczesny i wieczny* (s. 46), aklamacją: *Amen*.

Liczne są przykłady wypowiedzi, które stanowią efekt kontaminacji schematów modlitwy ustalonej (ze względu na sposób wysłowienia) i wiersza wolnego z powodu nadanej wypowiedzi architektoniki (czyli rozczłonkowania pionowego). W mikrokolleksji zatytułowanej *Nauka* pojawia się następująca wypowiedź:

- (20) Aniele Stróżu, co znasz świat cały,
tajemnice jego i sekrety.
Wiedza Twoja od Boga jest dana.
My ludzie musimy sami
    poznać,
    nauczyć się,
    zapamiętać,
    wiedzą się wykazać.
Pomóż nam, by
    lenistwo.
    strach,
    i roztargnienie
nie przeszkadzały nam w szkolnej nauce.
Amen. (s. 34)

Kolejnym przykładem realizacji schematów kontaminacyjnych jest wypełnienie ramy modlitwy ustalonej (z anaklezą *Aniele Strózu* i aklamacją *Amen*) tekstem wierszowanym, w którym formalny podział na strofy trójwersowe jest urozmaicony następującym układem rymów: aab, ccb, ddf, eef. Pobrzmiwiają w analizowanej modlitwie echa poetyki kolędy. Pojawia się metaforyka utrwalona w tradycyjnym stylu religijnym. Oto ta wypowiedź:

(21) *Aniele Strózu,*
podróżuj ze mną.
Niech skrzydeł Twoich opieka

w drodze pomoże,
gdzie mnie niebożę,
niejeden zakręt czeka.

Niech ręka Pana,
wciąż niepoznana,
prowadzi mnie tam, gdzie zechce.

Dotrę do celu,
jak innych wielu,
tam, gdzie jest moje miejsce. Amen. (s. 38)

Stosunkowo najczęściej pojawiają się jednak wypowiedzi, które są alternatywnymi przekształceniami modlitwy ustalonej. Autor stosuje procesy: a) substytucji, gdy na miejsce anamnezy wprowadza oświadczenie lub nawiązuje do konwencji zwierzeń, b) redukcji, gdy opuszcza konkluzję, c) reprodukcji, jeśli konsekwentnie umieszcza na końcu aklamację i w odpowiedni sposób formułuje modlitewne prośby, d) transformacji, gdy posługuje się zmodyfikowanymi formułami anaklezy: *Aniele Strózu mojej rodziny* (s. 34), *Jasny Aniele* (s. 54), *Aniele Strózu, Przewodniku radości* (s. 70), *Stróżowie moich dzieci, Anioły* (s. 84), *Aniele Strózu kapłana* (s. 88).

Analizowany modlitewnik stanowi potwierdzenie tezy o otwartym charakterze stylu religijnego we współczesnej polszczyźnie. Ujawnia jednak (a raczej tworzy) nowe obszary paradoksów tego stylu. Odzwierciedla się w nim zarówno polimorficzność wypowiedzi współtworzących współczesny styl religijny, jak i zasada komplementarności historycznych (tradycyjnych) warstw stylu i jego współczesnych odpowiedników bądź zastępców (por. Bořtak 2006, s. 180; Wojtak 2006b, s. 145).

Autor analizowanego modlitewnika burzy konstrukcję tradycyjnej książeczki do nabożeństwa i proponuje nową formułę gatunku – modlitewnik jako kolek-

cję wypowiedzi gromadzonych w mikrokolekcjach (blokach) skomponowanych analogicznie. Tradycyjny modlitewnik jest – przypomnijmy – kolekcją gatunków (zob. Bořtak 2005, s. 111; Wojtak 2006, s. 146) i ma raczej strukturę sylwiczną. Zasada analogii dotyczy w nim sposobu komponowania wybranych działów (zbiorów wypowiedzi), a nie struktury globalnej.

Nowa formuła całości nie oznacza odejścia od cech i wykładników tradycyjnego stylu religijnego. Twórca modlitewnika cytuje w nim fragmenty Biblii (urywki z Ewangelii i fragmenty psalmów), wprowadza typowe dla modlitw ustalonych schematy konstrukcyjne i składniki językowe: archaizmy, leksykę podniosłą i wyspecjalizowaną, utarte metafory, peryfrazy oraz inne formuły, znane z tekstów sakralnych, a nawet niektóre składniowe wykładniki tego stylu (zwłaszcza postpozycję przydawki czy inne zmiany szyku komponentów w grupach syntaktycznych). Odwołajmy się do następujących przykładów (por. też przykłady 9 i 13):

- (22) Chwała ci, Panie, że mam gdzie powrócić po trudach i znojach dnia całego. Amen. (s. 27)
- (23) Chwała Ci, Panie za dar podróży. Ty w swej mądrości kierujesz nas tam, gdzie jesteśmy potrzebni. Spraw, byśmy bezpiecznie dotarli do celu. Amen. (s. 35)
- (24) Daj mi, o Panie, wytrwałość w pracy, niech wszystkie me myśli i siły spożytkuję na to, by trud mój bardziej Ci się podobał. Amen. (s. 45)
- (25) Daj nam, o Panie, dobrych kapłanów, niech wzrastają w miłości i wierze umacniając swe owce przykładem. Amen. (s. 87)

Autor modlitewnika stosuje też jednak nowe formuły modlitewne (por. dla przykładu uwagi na temat modlitw do Anioła Stróża). Niektórym modlitwom nadaje kształt zbliżony do wypowiedzi (aktów mowy) znanych z komunikacji świeckiej (tak są zredagowane dla przykładu wybrane modlitwy dziękczynne). Nawet w takich wypowiedziach brak jakichkolwiek składników polszczyzny mówionej. Jeśli odnajdujemy potoczny, to pochodzące z rejestru starannego, nie swobodnego (na temat rejestrów polszczyzny potocznej por. Bartmiński 2001, s. 122–124). Oto dla przykładu następujące wypowiedzi modlitewne ilustrujące wspomnianą tendencję stylizacyjną:

- (26) Dzięki Ci, Panie, za małżeństwo, w którym mnie postawiłeś. Ty zawsze dajesz mi siły do pokonywania trudności. Amen. (s. 90)
- (27) Dziękuję Ci, Panie, za moją żonę. Będę Cię zawsze chwalił, ilekroć o niej pomyślę. Amen. (s. 93)

Na koniec trzeba jeszcze zapytać, co ma wspólnego analizowany modlitewnik z SMS-em jako formą komunikacji? Odpowiedź ogólna brzmi – niewiele. Nie uwzględnia bowiem podstawowych cech SMS-a poza miniaturyzacją wypowiedzi. Dialogowość tekstów opublikowanych w modlitewniku jest dialogowością modlitewną. Brak w nich więc takich wykładników dialogowego nastawienia wypowiedzi, jakie wyróżniają komunikację pisemną realizowaną za pośrednictwem telefonu komórkowego. Nie można mówić o jakichkolwiek analogiach strukturalnych. SMS-y są pod tym względem nieustabilizowane (por. Kaczmarek 2002, s. 128–129; Malinowska 2004, s. 194–195; Krzempek 2006, s. 366). Jeszcze mniejszy zakres pokrewieństwa cechuje język SMS-ów i analizowanych modlitw. Zasada kondensacji treści nie jest w modlitewniku realizowana za pośrednictwem środków typowych dla SMS-ów. Brak więc struktur kolokwialnych, specjalnych graficznych wykładników lakoniczności, jak np. akronimów czy emotikonów lub innych graficznych eksperymentów, utrwalonych już w komunikacji za pośrednictwem SMS-ów. Najbardziej wyraziste cechy i składniki SMS-ów, narzucone tym wypowiedziom przez technologię komunikowania, a więc będące w istocie składnikami ich pierwotnego kontekstu życiowego, nie zostały w zbiorze miniatur modlitewnych wyzyskane. Wprowadzenie w tytule nazwy gatunkowej obcej komunikacji religijnej trzeba więc traktować jedynie jako reminiscencję gatunkową i chwyt stosowany we współczesnej komunikacji masowej, polegający na takim redagowaniu tytułu przekazu, aby odbiorca poczuł się zaintrygowany.

Konkludując, mogę stwierdzić, że charakterystyczne dla wypowiedzi religijnych napięcie między szablonowością i kreatywnością wypowiedzi zyskuje w analizowanym modlitewniku nową, osobliwą realizację.

Literatura

- Bartmiński J. (2001): *Styl potoczny*. [W:] *Współczesny język polski*. Pod red. J. Bartmińskiego. Lublin.
- Kaczmarek M. (2002): *Specyfika językowa i graficzna krótkich wiadomości tekstowych (SMS-ów)*. [W:] *Tekst w mediach*. Pod red. K. Michalewskiego. Łódź.
- Krzempek M. (2006): *SMS jako genologiczne signum temporis*. „Stylistyka” XV. Opole.
- Makuchowska M. (1998): *Modlitwa jako gatunek języka religijnego*. Opole.
- Malinowska E. (2004): *Napisz do mnie przez telefon – od epistoły do SMS-a*. [W:] *Gatunki mowy i ich ewolucja*. T. II: *Tekst a gatunek*. Pod red. D. Ostaszewskiej. Katowice.
- Mikołajczak S. (2002): *Modlitwa powszechna – kształt językowy i charakterystyka gatunkowa*. [W:] *Język religijny dawnej i dziś. Materiały z konferencji Gniezno 15–17 kwietnia 2002*. Pod red. S. Mikołajczaka, ks. T. Węclawskiego. Poznań.
- Wojtak M. (1999): *Modlitwa ustalona – podstawowe wyznaczniki gatunku*. [W:] *W zwierciadle języka i kultury*. Pod red. J. Adamowskiego, S. Niebrzegowskiego. Lublin.
- Wojtak M. (2004): *Wzorce gatunkowe wypowiedzi a realizacje tekstowe*. [W:] *Gatunki mowy i ich ewolucja*. T. II: *Tekst a gatunek*. Pod red. D. Ostaszewskiej. Katowice.

- Wojtak M. (2005): *Genologiczne aspekty charakterystyki modlitewnika*. [W:] *Język religijny dawniej i dziś. Materiały z konferencji Gniezno 3–5 czerwca 2004*. Pod red. S. Mikołajczaka, ks. T. Węclawskiego. Poznań.
- Wojtak M. (2006a): *Gatunek w formie kolekcji a kolekcja gatunków*. „Poznańskie Spotkania Językoznawcze”. T. XV. Pod red. Z. Krążyńskiej, Z. Zagórskiego. Poznań.
- Wojtak M. (2006b): *Styl religijny we współczesnej polszczyźnie*. „Stil”. T. 5. Belgrad.
- Войтак М. (2005): *Жанр в форме коллекции и коллекция жанров*. [W:] *Стереотипность и творчество в тексте*. Выпуск 8. Ред. М. Н. Котюрова. Пермь.
- Войтак М. (2006): *Расслоение религиозного стиля в современном польском языке*. [W:] *Стереотипность и творчество в тексте*. Выпуск 10. Ред. М. Н. Котюрова. Пермь.

Summary

The article is concerned with the unusual prayer book under the title: „SMS to God, prayer book for people who have little time”. The author treats it as a genre in collection form, because it has title, introduction and specific composition. This prayer book consists of blocks of the statements, which form the micro-collections, composed on the principle of analogy. It differs from the traditional prayer books that are collections of the various genres.

The new form doesn't mean departure from traditional religious style principles. The author of the prayer book cites the Bible, uses archaisms (syntactic and lexical ones), set metaphors and specialized lexis. The prayer book in original way realizes the principle of joining tradition and modernity in contemporary polish religious discourse.